

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Alleen omdat ik een Van Hall ben : Gijs van Hall 1904-1977

Wolthekker, D.

Citation

Wolthekker, D. (2017, June 6). *Alleen omdat ik een Van Hall ben : Gijs van Hall 1904-1977*. Uitgeverij Balans, Amsterdam. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/49505>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/49505>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/49505> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Wolthekker, Dirk

Title: Alleen omdat ik een Van Hall ben : Gijs van Hall 1904-1977

Issue Date: 2017-06-06

Slotbeschouwing

Ik heb reuze geboft in mijn leven. Ik was een echt gelukskind. Interessante banen en geen financiële problemen. Maar ik dacht: als ik later het moede hoofd neerleg, is dat dan alles waarop ik kan terugkijken? Dus ben ik er altijd op uit geweest mensen te helpen als ze in de problemen zaten en om wat tot stand te brengen. Dat is mijn levensfilosofie. Je leeft niet maar alleen voor jezelf. Zo mogelijk dien je ook wat voor anderen te doen.

Aldus Gijs van Hall in een gesprek met het weekblad *Hervormd Nederland*, kort na de verschijning van zijn memoires.¹ Daarin had hij weinig aandacht geschonken aan levensvragen, maar toen die na verschijning ervan door een journalist toch werden gesteld, kwam er een antwoord. Het waren precies de vragen en antwoorden die recensenten zo in het boek hadden gemist.

Nu veertig jaar later Van Halls levensverhaal opnieuw is opgetekend, rijst de vraag wat deze man dan ‘voor anderen’ heeft gedaan en wat zijn betekenis is geweest als burgemeester. Daarbij ging het steeds om de vragen die in de inleiding zijn gesteld: waarom werd deze man überhaupt burgemeester, waarom kwam hij zo in de problemen en waarom kwam hij ten val? Gijs van Hall zelf meende dat zijn afkomst als representant van een oud regentengeslacht hem de das om had gedaan. ‘Alleen omdat ik een Van Hall ben.’

Dat Gijs van Hall vanaf zijn geboorte tot de Amsterdamse bovenlaag behoorde, is in dit boek duidelijk gemaakt aan de hand van zijn familiegeschiedenis, levensstijl en loopbaan. Het grootste deel van zijn leven bracht hij door in de betrekkelijke schaduw van de onbekend-

heid bij het grote publiek. Zichtbaar was deze bovenlaag van aanzienlijken in letterlijke zin natuurlijk wel, maar men beleefde zijn stand vooral in eigen kring en niet in het openbaar. Gezagsdragers waren zich bewust van hun waardigheid, 'maar in de regel niet uitgesproken autoritair en ook niet demonstratief zichtbaar'.²

Dit gold ook voor de Van Halls, met hun liberale, in zekere zin emancipatoire familiecultuur: het vrouwenkiesrecht werd omarmd en vrouwen in de familie werd hun eigen bezigheden gegund. De heren Van Hall verdienden geld – soms een fortuin – in aanzienlijke beroepen als bankier, notaris, advocaat, wetenschapper of kunstenaar en hadden daarbij geregeld politieke (neven)functies. Voor zover er sprake was van zichtbaarheid en publieke aanwezigheid waren deze beperkt tot optredens in parlement, Provinciale Staten en gemeentebestuur. Door uitgekende huwelijken met leden van andere families van stand en aanzien trok men via bestuurslidmaatschappen en commissariaten van verenigingen, maatschappijen, (rijks- en onderzoeks-)commissies en commerciële ondernemingen aan vele touwtjes. De lijst met invloedrijke nevenfuncties was traditiegetrouw lang: Gijs van Hall had gedurende zijn werkzame leven rond de vijftientig nevenfuncties, zowel in de particuliere als in de publieke sector.³

Gijs van Hall leefde met zijn gezin korte tijd in New York en lange tijd in het Gooi, voordat hij – na de oorlog – terugkeerde naar Amsterdam. Maar oorlog en verzet vormden een keerpunt in zijn leven: hij had niet alleen zijn broer en beste vriend Walraven verloren, hij kwam ook uit de oorlog als held. Maar de heldenrol die hem werd toebedeeld, lag de bescheiden Gijs eigenlijk helemaal niet. Hij had 'gewoon' zijn familieplicht vervuld, precies zoals de familietraditie dat altijd had voorgeschreven: tegenover zijn neef Frits, die hem had gevraagd mee te helpen geld bij elkaar te brengen voor de ontslagen Februaristakers en tegenover zijn broer Walraven, die hij had geholpen bij het vervalsen en registreren van de schatkistpromessen. Gijs werd na de oorlog door velen – maar zonder het zelf te willen – beschouwd als een oorlogsheld, zelfs ook nog als plaatsvervangende oorlogsheld van zijn vermoorde broer. Zonder zijn ervaring en connecties in de bankierswereld en zonder zijn moed waren de verval-

sing van de schatkistpromessen en daarmee de financiering van het verzet immers nooit gelukt: een terechte en ware oorlogsheld.

In die rol kwam hij van lieverlede terecht in de besturen van allerlei naoorlogse nationale organisaties ter bevordering van het rechtsherstel en ter herinnering en herdenking aan oorlog en verzet. In die hoedanigheid breidde zijn politieke netwerk zich in de jaren vijftig zeer snel uit, te meer daar Gijs na de oorlog ook lid van de PvdA was geworden. In combinatie met zijn financiële expertise én omdat hij uit een Amsterdamse familie van aanzien kwam en de juiste opleiding had genoten op de juiste plek, was zijn benoeming tot burgemeester van Amsterdam helemaal niet zo vreemd: zijn voorganger Arnold d'Ailly had bij zijn aanstelling een vergelijkbaar curriculum vitae gehad.

Van Halls lidmaatschap van de PvdA bleek in 1956 het begin van een politieke carrière: in de zomer van dat jaar werd hij lid van de Eerste Kamer. De fractie was op zoek naar een financieel specialist en bij wie kon men dan beter uitkomen dan bij een bankdirecteur met een klinkende naam die bovendien een puik verleden had in het verzet, geen onbelangrijk detail, zo kort na de oorlog. Als doorbraaksocialisten wilden Gijs en Emma na de oorlog meebouwen aan het nieuwe Nederland. Een lidmaatschap van de PvdA lag daarbij voor de hand. Zoals Emma altijd zei: zij waren nu eenmaal zo 'ontzaglijk geëngageerd'.⁴ Politieke ambitie jegens haar man speelde aan Emma's kant een rol. Zij had er, vanaf het moment dat zij elkaar kenden, steeds op aangedrongen dat Gijs minister zou worden 'of zooiets tenminste'.⁵

Dat er in de conservatief-liberale wereld van de bank Labouchere onrust zou ontstaan door een expliciete keuze van hun directeur voor een publieke functie bij een linkse partij was in die tijd voorstelbaar, maar dat de bank hem er niet om zou ontslaan was even voorstelbaar: het Eerste Kamerlidmaatschap namens een democratische partij kon simpelweg nooit een juridische grondslag zijn voor ontslag. Dat wist de bank ook en ze vroeg aan Van Hall om zelf ontslag te nemen, maar deze vertikte dat. Wel vermoedde Van Hall zelf dat een voortzetting van zijn succesvolle bankcarrière na een eventueel vertrek bij de bank Labouchere, een illusie zou zijn.⁶ Als gevolg daarvan kwam het eervolle burgemeesterschap van de hoofdstad als

geroepen. Zo bezien was zijn keuze voor het burgemeesterschap niet alleen – zoals hij steeds zei – een dienst aan Amsterdam. Het was ook een dienst aan hemzelf en daarmee aan zijn familie. Het afbreukrisico was op dat moment nog niet zichtbaar.

Gijs van Halls benoeming gaf een enorme impuls aan de status van de familie: na iets meer dan 100 jaar stond er weer een Van Hall aan het roer van het schip van staat, al was het schip dan dit keer slechts een stad. Maar wél de hoofdstad! Hoe mooi was die benoeming niet in het licht van de materiële en immateriële verliezen die de familie voor en in de oorlog had geleden. Zijn benoeming deed de familie goed en er kon eindelijk weer een mooie episode aan de familiehistorie worden toegevoegd.

Het burgemeesterschap vormde opnieuw een keerpunt in het leven van Gijs, en nu ook van Emma: op eens waren zij publieke figuren. Zij lieten de besloten bankwereld achter zich, al probeerden zij de anonimiteit en beslotenheid te handhaven in een nieuwbouwflat aan de rand van de stad in plaats van het prestigieuze pand op de Herengracht, waarvan iedereen wist dat het de ambtswoning was. Zij waren zichtbaar, maar niet voor iedereen even goed: voor wie verkeerde in de hogere kringen van kunst, cultuur, wetenschap en het bedrijfsleven waren zij zichtbare en aanraakbare publieke figuren. Daarbuiten veel minder.

Praktische politieke ervaring en kennis van het politieke handwerk had Van Hall niet, maar hij beschouwde het burgemeesterschap ook helemaal niet als een politiek metier. Daar waren toch de raadsleden en de wethouders voor? Een tamelijk naïeve, maar wel begrijpelijke gedachte. Immers: burgemeesters hadden en hebben – behalve over de politie – zelf weinig formele politieke macht: zij besturen via hun wethouders. Daarvan was een aantal competente en ervaren lieden beschikbaar, wist Van Hall, dus besloot hij het eventuele risico dat aan zijn onervarenheid kon kleven, te nemen.

Dat risico bleek te schuilen in de bewaking van de openbare orde en de verantwoordelijkheid voor het politiebeleid, een van de weinige formele verantwoordelijkheden van de burgemeester. Die bleken bij Van Hall niet in goede handen door een fatale combinatie van gebrek aan communicatie, kennis en interesse over en voor het politie-

beleid. Dat was al vrij spoedig na zijn aantreden waarneembaar geworden, maar het bleef gedurende zijn eerste ambtsperiode zonder consequenties, doordat de politie niet met extreme onrust werd geconfronteerd. In zijn tweede ambtsperiode kwamen de problemen volop naar buiten: in de zomer van 1963 trad de politie hard op tijdens de Navo-taptoe in het Olympisch Stadion. Erger nog: er werden door Van Hall geen consequenties aan verbonden, want beleid ter voorkoming van herhaling werd niet ontwikkeld.

Vanaf dat moment stonden de verhoudingen in de driehoek burgemeester – hoofdcommissaris van politie – officier van justitie jarenlang op scherp. De genadeloos op de ongeregelde heden inzoomende nieuwe media (de televisie!), zouden van geen wijken meer weten: de beelden van de demonstraties en knokpartijen in de stad waar hij de baas was, gingen in veelvoud en steeds opnieuw de wereld over, Van Hall ontredderd achterlatend. De zaak kwam tot een climax tijdens een emotioneel televisie-interview met Mies Bouwman, waarbij de camera een burgemeester in beeld bracht die in zak en as zat. Met stokkende stem, een nerveuze trek om de mond en tranen in de ogen zei Van Hall dat hij ook niet meer wist hoe het verder moest.

In dit boek is Gijs van Hall neergezet als een burgemeester die zichzelf zag als een apolitiek 'city-manager' en zich vooral en bij voorkeur presenteerde als zakenman en lobbyist voor de belangen van Amsterdam. Een dergelijke presentatie zat in zijn karakter, maar een meer zakelijke benadering van het burgemeesterschap zat ook in de tijdgeest: er was in Nederland een meer zakelijke bestuurscultuur ontstaan door de invoering van de verzorgingsstaat en de uitvoering van grote planologische projecten, waarmee flinke sommen geld waren gemoeid. Dat de positie en rol van de burgemeester in deze periode moesten meebewegen, was evident. De introductie van de verzorgingsstaat leidde ertoe dat burgemeesterstaken steeds omvangrijker en ingewikkelder werden en het ambt steeds meer 'in het bijzonder voorbereide en opgeleide krachten vereiste'.⁷ Geleidelijk deed 'de burgemeester-manager' zijn intrede. 'Dit nieuwe type burgemeester was een goed geschoolde professional, die zijn gezag vooral ontleende aan zijn managementkwaliteiten en vakinhoudelijke kennis'.⁸ Deze naoorlogse gedachte over wie en wat een burgemees-

ter is of behoort te zijn, was manifest rond de beginjaren van het burgemeesterschap van Gijs van Hall, maar een ‘geschoolde professional’ was hij – ook naar eigen zeggen – niet. Hij beschouwde zichzelf als amateur. ‘Ik kwam als opvolger van D’Ailly en vond een situatie waar ik volkomen nieuw in kwam en waarvan ik me afvroeg: hoe moet ik het nu doen.’⁹

Gijs van Hall hanteerde een bestuursstijl waarvan hij de publieke effecten niet had doordacht en die ook niet paste bij de gemeentelijke organisatie van dat moment: hij beschouwde de stad als een bedrijf dat in de markt gezet moest worden. Zelf vond hij dat heel normaal en ook juist, maar dat was het niet. Behalve geen antenne voor de effecten van zijn publieke rol, had Van Hall ook weinig zicht op de (belangen)tegenstellingen die een stad nu eenmaal kent. Het (verbeteren van het) imago van de stad als centrum van handel en financiën stond voorop. Hij reisde de wereld over om voor die aspecten van de stad promotie te maken. Maar dat een stad, Amsterdam in het bijzonder, veel meer was dan dat, was Van Hall vergeten. Of liever gezegd: hij had het met zijn achtergrond en zijn ervaring nooit geweten.

Voor zijn publieke rol had Van Hall dus wel degelijk aandacht, maar bij voorkeur voor de pr-kant daarvan, waarbij hij – vaak met Emma aan zijn zij – de zichtbare vertegenwoordiger en belangenbehartiger was van een stad waaraan werd gewerkt: in het Polygoon-journaal bij een ontvangst met de koningin, tijdens een bezoek aan de Rotterdamse haven met collega-burgemeesters of op de vliegtuigtrap op weg naar New York voor een bespreking met bankiers. Dat waren de momenten waarop Gijs graag zichtbaar was. Het was zijn, maar ook Emma’s, vorm van representatie: public relations en *publicity* voor hun stad. Daarbij lieten zij zich graag fotograferen – het oog van de kijker wilde ten slotte ook wat. Hun optreden had soms staatsbezoekachtige allures. Fraai uitgedost op geposeerde foto’s met andere hoogwaardigheidsbekleders ging er soms iets majestueus van hen uit.

Zijn Hilversumse ambtgenoot Boot sprak van ‘de drie d’s’ waar de ware gezaghebber mee uit de voeten moet kunnen zónder als hautain over te komen: distinctie, distantie en discretie.¹⁰ Het venijn zit hier niet zozeer in de drie d’s, maar in de term ‘zonder als hautain

over te komen'. Over de drie d's beschikte Van Hall wel – en zelfs in grote mate – maar bij een deel van de (jeugdige) Amsterdammers en politiek Den Haag kwam hij toch als arrogant over, wat de bottleneck van zijn publieke optreden zou blijken.

Om de stad er financieel bovenop te helpen, bemoeide Van Hall zich nadrukkelijk met financieel-politieke dossiers die voortdurend interactie vereisten met Den Haag. Als lobbyist voor de financiële belangen van Amsterdam oogstte hij daarmee succes, als politicus beïndrukkend minder. In zijn positie moest hij wel overleg voeren met Haagse politici, maar eigenlijk moest hij niets hebben van wat hij noemde 'de hoge heren in Den Haag': opeenvolgende kabinetten die vanaf het Binnenhof meenden zich met zijn stad te moeten bemoeien, terwijl hij, Gijs van Hall, daar toch zeker meer zicht op had? Van Hall liet het hun geregeld weten, desnoods via de media, die maar al te graag Van Halls mening optekenden dat Den Haag hem en de Amsterdammers in de kou liet staan.

Hetzelfde gold voor de raadsleden en gemeentebambtenaren ten stadhuize: die waren niet vooruit te branden, gespeend als ze waren van elke vorm van efficiënt denken en zich verliezend in politiek-ideologisch geneuzel. En inhoudelijk mankeerde er ook wel het een en ander aan hen, meende Gijs van Hall: ze waren traag, ambtelijk en niet zelden onbekwaam. Van Halls klachten over de traagheid van de besluitvorming en irrelevantie van bestuursstructuren waren ook te horen over Europa: dat kwam onvoldoende snel van de grond en dreigde te verzanden in tijdrovend nationaal overleg, waarbij bovendien het zicht verdween op de bevoegdheden en taken van de verschillende Europese instituties.

In juridische termen bestond er een zekere tweespalt in het optreden van Van Hall. Enerzijds nam hij afstand van een al te legalistische visie op het burgemeesterschap en interpreteerde hij de wet rekkelijk en naar eigen inzicht, zoals bij het preventief laten oppakken van demonstranten: het mocht niet, maar Van Hall meende dat het wel kon. Eerder al, tijdens de watersnood in 1960 in Amsterdam-Noord, had hij ook laten blijken zich niet aan juridische formaliteiten te willen overgeven bij het laten ontruimen van woningen zonder daar-

voor aan de dienstdoende minister toestemming te vragen. Anderzijds stelde Van Hall zich in sommige gevallen juist zeer formeel-juridisch op, bijvoorbeeld toen het erop aankwam enige verruiming van de demonstratievrijheid te geven of verantwoording aan de gemeenteraad af te leggen inzake zijn eigen politiebeleid. Dit zwalkende optreden, waarbij Van Hall steeds zijn eigen opvattingen volgde zonder al te veel juridisch gevoel, kwam de eenheid van beleid niet ten goede.

Van Halls achtergrond als bankier en zakenman leidde er ook toe dat hij geen politieke achterban had waarop hij kon terugvallen in tijden van nood. Doordat hij benoemd was, had hij ook geen electoraat dat zijn positie legitimeerde. Zijn (getrapte) zetel in de Eerste Kamer kon hieraan nauwelijks iets veranderen. Ook zijn voorgangers en tijdgenoten waren slechts benoemd en hadden geen kiezerskorps achter zich, maar zij werden niet geconfronteerd met de problemen waarmee Van Hall te maken had gekregen. Zijn Rotterdamse ambtgenoot Van Walsum: 'Die zaken manifesteren zich in Rotterdam minder dan in Amsterdam.'¹¹

Met geweld had Gijs van Hall tot aan de oorlog weinig te maken in de door en door liberale familiecultuur van de Van Halls. Een militaire cultuur, die hoofdcommissaris Van der Molen in de politie introduceerde, kende hij niet, ook al omdat hij nooit in militaire dienst was geweest. Het geweld van de oorlog en het verlies van zijn broer hadden hem bevreesd gemaakt voor herhaling van geweld. Hij wilde er niets mee te maken hebben en zich er niet mee bemoeien.¹² In die context had hoofdcommissaris Van der Molen, die het gebruik van geweld niet schuwde, vrij spel. Van Hall zat niet zo in elkaar en vond bovendien de 'bijna niet te dragen verantwoordelijkheid' voor het handhaven van de openbare orde en de politie veel te zwaar.¹³ Die opvatting betekende niet per se dat Van Hall zelf een autoritair man was, maar wel dat hij die kant van zijn verantwoordelijkheid veronachtzaamde, waardoor de hoofdcommissaris van politie alle ruimte kreeg en nam om het politieoptreden naar eigen inzicht – en indien nodig autoritair en gewelddadig – in te vullen. Burgemeester zijn, meende zijn ambtgenoot Boot, 'is eigenlijk evenzeer een kwestie van leiding kunnen geven als van leiding durven nemen'.¹⁴ Op het

politiedossier had dat er bij Van Hall flink aan ontbroken.

Al het goede werk dat Van Hall in zijn eerste termijn als burgemeester had verricht, was in zijn tweede ambtstermijn – vanaf 1963 – verdampt en vergeten. De burgemeester was een man geworden die het spoor bijster was geraakt, of zoals *De Gids* hem later typeerde: ‘zowel knappe onderhandelaar als stuntelig gezagsdrager’.¹⁵ Hij bleek als persoon op het verkeerde moment in het verkeerde metier te zijn gerold en had er waarschijnlijk beter aan gedaan na één termijn op te stappen. Daarvan is aan Van Halls kant echter nooit sprake geweest: een alternatief was er niet en bovendien zou het einde van een tweede ambtstermijn naadloos aansluiten op het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd. Mooier kon het niet, meende hij.

Zijn wonderlijke herbenoeming in 1963 liet wel erg lang op zich wachten: slechts een week daarvoor werd hij op de hoogte gesteld van de continuering van zijn burgemeesterschap. Aannemelijk is dat er in het kabinet toch twijfels waren bij de minister van Binnenlandse Zaken Toxopeus, die de benoeming moest bekrachtigen, maar een slechte verhouding had met ‘de regent Van Hall’, zoals hij de burgemeester eens nijdig betitelde. Van Halls netwerk binnen de UvA, waar hij samen met de commissaris van de Koningin van Noord-Holland in het college van curatoren zat, plaveide de weg om toch een herbenoeming in de wacht te slepen; Toxopeus had waarschijnlijk binnen de ministerraad te weinig steun om Van Hall een herbenoeming te onthouden. Kort daarna bleek de twijfel rond Van Halls burgemeesterschap echter terecht: zijn zakelijke en apolitieke stijl, zijn pragmatische aanpak, zijn gebrek aan interesse voor politiezaken en zijn enigszins deftige stijl, voorkomen en dictie pasten niet in de snel veranderende politieke cultuur van de jaren zestig.

Gijs van Hall was een redder en helper, precies zoals hij aan het einde van zijn leven tegen het weekblad *Hervormd Nederland* zei: ‘Zo mogelijk dien je ook wat voor een ander te doen.’ In hun verlovingsstijd was hij redder geweest van Emma, wier vader hun verhouding aanvankelijk niet goedkeurde. In de oorlog behoorde hij tot de redders van het verzet en daarmee van de natie, al had hij tot zijn grote verdriet en frustratie zijn eigen broer niet kunnen redden uit handen van de Duitsers. Hij hielp diens weduwe en haar drie kinderen door

het gezin 'op sleeptouw' te nemen en was voogd van de kinderen. Ook in zijn eigen gezin was hij redder van zijn kinderen, die met een fysieke handicap kampten en voortdurend extra zorg en speciaal onderwijs nodig hadden. In Amsterdam ten slotte wilde hij redder zijn van de stad. Zijn stad, die kampte met chronische financiële problemen, met een enorm woningtekort en een slecht imago als 'plannenstad', waar infrastructurele werken nooit van de grond kwamen. Maar onder zijn leiding wel: De IJ-tunnel kwam er, de Bijlmermeer kwam er en de UvA werd gered uit de greep van de gemeenteraad. 'Wij doen dit voor Amsterdam,' had hij – mede namens Emma – in alle toonaarden verkondigd bij zijn benoeming. De 'reddingsoperatie' van zijn stad moest hij noodgedwongen afbreken toen bleek dat hij de handhaving van de openbare orde structureel niet in de hand had.

Wat Van Hall er ook zelf van vond, in de ogen van zijn criticiasters had hij zich vaak ongeïnteresseerd, oncontactisch, onverantwoordelijk, onhandelbaar, hautain en ondemocratisch opgesteld tegenover een ieder die zijn doel – Amsterdam opstoten in de vaart der volkeren – dreigde te frustreren. In de gemeenteraad had Van Hall zich eens hardop afgevraagd of een nadruk op volstreekte democratie en effectief bestuur wel te verenigen zijn. Hij meende van niet en bleef focussen op effectief bestuur, dat door de terugkerende ongeregelheden echter steeds meer onder druk kwam te staan. Grote interesse in de democratie had Van Hall niet. Maar hadden zijn voorgangers en tijdgenoten dat wel?

'Ik blijf geloven dat je als burgemeester ook nog een tikje autoriteit uit de veel versmadede regententijd nodig hebt,' zei zijn Haagse collega Hans Kolfschoten. Maar deze was in zijn 'milde stad met veel begrip' niet in die mate geconfronteerd met onrust als Van Hall, wiens optreden bovendien steeds genadeloos was geregistreerd door de televisie, die elke misstap in beeld bracht voor het front van de natie. De media hadden het gezag 'kwetsbaarder' gemaakt, meende Kolfschoten. 'De communicatiemediën, die nu eenmaal meedogenloos opening van zaken en personen bewerkstelligen, camera's met een weinig kiesvoyeurschap werden aangewend voor ontluistering van het gezag en het ambt.'¹⁶

In het voorjaar van 1967 realiseerde politiek Den Haag zich dat men tot twee keer toe politiek onervaren en – naar achteraf bleek – politiek ongeïnteresseerde mannen had benoemd als burgemeester van Amsterdam. Zowel D'Ailly als Van Hall was bij zijn aantreden bankier en gezien de deplorabele gemeentefinanciën was het een begrijpelijke keus: de mannen hadden verstand van financiën en beschikten over een uitgebreid netwerk in de financiële wereld. Ze kwamen bovendien uit zeer goede Amsterdamse families en hadden een mooie rol gespeeld in het verzet tegen de Duitsers.

Tot twee keer toe werd het geen groot succes: D'Ailly vermaakte zich met de duivenmelkers in de Jordaan, had een tamelijk opzichtige buitenechtelijke affaire en een tot wrevel leidend declaratiegedrag. Hij had daarnaast veel te veel tijd gespendeerd aan representatie buiten het stadhuis. Bovendien had hij halverwege zijn burgemeesterschap zijn lidmaatschap van de PvdA opgezegd, zodat de sociaaldemocraten opeens geen hoofdstedelijk anker en boegbeeld meer hadden. Zijn opvolger Van Hall liet een hoofdstad in opstand en met een tanend imago achter, en gold intussen als conservatieve backbencher van een partij waarvan een deel juist een progressieve koers wilde varen.

In Den Haag had men genoeg van outsiders zonder politieke ervaring en rugdekking. Men koos een ervaren representant van de politieke klasse van dat moment: Ivo Samkalden, een man die als minister van Justitie veelvuldig met Amsterdam te maken had gehad en derhalve op de hoogte was van de weerbarstige politieke praktijk in de hoofdstad. Ook voor de PvdA was hij een aantrekkelijke kandidaat: anders dan Van Hall, die zich nooit met de interne partijpolitiek had bemoeid, was Samkalden een partijpoliticus die de partijdynamiek in diverse partijfuncties had meegemaakt en haar van haver tot gort kende.¹⁷ Kabinet en oppositiepartij PvdA konden dus beide tevreden zijn met de benoeming van de politicus Samkalden, die de hoofdstad bovendien weer een echt sociaaldemocratisch boegbeeld verschaftte.

Was het burgemeesterschap van Samkalden een groter succes dan dat van Van Hall? In zijn optreden naar buiten toe leek het er niet op: tegen Maagdenhuisbezitters, Damslapers en actievoerders rond de aanleg van de metro werd met evenveel geweld opgetreden als tegen

Provo. In het stadhuis was de rust ook nog lang niet weergekeerd: het linkse programcollege van PvdA, PPR, PSP, D'66 en CPN trok ruziënd door het stadhuis en spatte in 1976 als een zeepbel uiteen. Het beeld van een regent aan het roer van de stad was niet veel anders dan onder Van Hall, maar het grote en belangrijke verschil was dat Samkalden zijn stad onder controle had en de teugels van het gezag – mede door een goede relatie met de politie en Den Haag – stevig in handen had. De demonstratievrijheid was verruimd en de burgemeester legde voortaan verantwoording af in de gemeenteraad over zijn politiebeleid, waarvoor bovendien meer geld beschikbaar was gesteld. Samkalden had daarnaast het geluk dat zijn voorganger was weggestuurd. De regering zou niet andermaal de hoofdstedelijke burgemeester heenzenden.

Ook scheelde het een stuk dat burgemeestersvrouw Olga Samkalden zich niet publiekelijk bemoeide met de kritiek op het beleid of de persoon van haar man, zoals Emma van Hall steeds wél had gedaan. Aan een publieke rol anders dan die van burgemeestersvrouw had Olga geen behoefte en zij gaf slechts bij hoge uitzondering interviews. Die gingen toch maar ten koste van de privacy, meende zij. 'Ik heb nooit behoefte gehad aan publieke belangstelling.'¹⁸ Van politieke en vrouwenorganisaties was zij geen groot liefhebster. 'Ze zijn nog steeds nodig, maar het streven moet zijn, dat de vrouw gewoon samenwerkt met de man.'¹⁹ Waar Olga zich met die opvatting op de achtergrond hield, verdedigde Emma haar man steeds te vuur en te zwaard en hielp daardoor niet per se mee het beeld van haar man te kantelen.

Van dat alles was onder Samkalden geen sprake. Zijn behoedzame stijl en politieke antenne – waar het Van Hall zeer aan had ontbroken – maakten zijn burgemeesterschap toch tot een groter succes dan dat van Van Hall. Dit concludeerde ook raadslid Seegers. 'Samkalden is een advocaatje hè, een glibberige vogel. Van Hall niet, die heeft het hart op de tong.'²⁰ Kennelijk geen aanbeveling voor een succesvol burgemeesterschap.

Hoe is het burgemeesterschap van Gijs van Hall nu te beoordelen? In het eerder genoemde onderzoek van Hendriks dichten burgemeesters zichzelf zeven rollen toe om hun functioneren als burgemeester

te beoordelen. Het zijn tijdloze rollen aan de hand waarvan ook Van Halls optreden als burgemeester kan worden beoordeeld.²¹

Gijs van Hall speelde zijn rol als voorzitter van de gemeenteraad beduidend minder dan zijn rol in het college van burgemeester en wethouders. In de raad stond hij niet per se te boek als iemand die alle partijen bij elkaar bracht en geïnteresseerd was in het politiek debat, integendeel: er werd naar zijn smaak door niet altijd even competente lieden heel wat gebazeld over niet altijd even belangrijke zaken. Tot teleurstelling van raadsleden liet hij dat door woord of gebaar geregeld weten. Als voorzitter van het college van B&W was hij veel meer in zijn sas. In die hoedanigheid kon hij de rol van 'directievoorzitter' op zich nemen, een rol die hem veel meer lag dan die van debatleider in de raad. Wethouders waren over het algemeen zeer tevreden over Van Halls optreden binnen de beslotenheid van B&W. In het bijzonder binnen informele besluitvormingscircuits kwamen Van Halls kwaliteiten als lobbyist en netwerker zeer goed tot hun recht. In de formele politiek lukte dat beduidend minder.

De traditionele burgemeestersrol van burgervader (m/v), dat wil zeggen steun en toeverlaat van iedereen en aanwezig zijn op momenten van vreugde en verdriet, werd zeker door Van Hall opgepakt, al hadden die momenten vaak een formeel karakter. Dat hij vaak niet werd gezien als burgervader voor iedereen had juist te maken met die formele stijl. Hij beschouwde zichzelf als Amsterdammer onder de Amsterdammers, maar wat dat precies inhield leek hij zich niet te realiseren. Een spontaan optreden of bezoeken aan de volkswijken waar hij zijn burgervaderschap publiekelijk kon tonen, zat er niet in. Voor Emma van Hall gold hetzelfde. Zij was de gedecideerde 'echtgenote van' en in die hoedanigheid gaf zij als first lady acte de présence bij een vernissage, bij de doop van een schip of bij de onthulling van een beeld, maar in stijl en presentatie hield zij afstand en hield daar een tamelijk formeel imago aan over.

Het 'quasi monarchale' en 'vaderlijk-streng' aspect van het burgervaderschap raakte als patriarchaal en paternalistisch vanaf halverwege de jaren zestig in diskrediet en daarmee ook Van Halls optreden en stijl, gericht op corrigeren en beleren van hen die buiten zijn orde vielen. De opstand van de jeugd ging precies over die houding. Burgemeesters worden ook vaak gezien als 'laatste reddings-

boei' van burgers die elders niet meer terecht kunnen met hun problemen, maar daar kwam bij Van Hall weinig van terecht. Zo kregen hij en/of zijn echtgenote geregeld brieven van burgers die in hoge woningnood zaten en om bemiddeling van de burgemeester vroegen. Ze werden standaard doorverwezen naar de dienstdoende wethouder.²² En wie bij nacht en ontij aan de deur van de ambtswoning kwam in de veronderstelling ter plekke hulp van de burgemeester te kunnen krijgen, wat onder Van Halls voorgangers geregeld voorkwam, trof de burgemeester niet thuis: hij woonde elders.

Van Halls rol als vaandeldrager en publicrelations-officer van de gemeente was een rol die hem op het lijf was geschreven. De marketing van de stad stond voorop en dat mocht, ja moest, iedereen weten, tot in het verre buitenland aan toe. Opvallend is dat zijn voorganger D'Ailly de reputatie had altijd op reis te zijn, maar ook Van Hall was – vaak met zijn echtgenote – veelvuldig buiten de landsgrenzen ter promotie van de stad en ter bevordering van de handelsbelangen. De latere publiciteitsleus 'I AMsterdam' had zo uit de koker van Van Hall kunnen komen. Des te frustrerender was het voor hem dat de beelden van de onrust en het geweld de wereld over gingen en daarmee het imago van 'zijn' Amsterdam aantastten.

Als burgemeester had Van Hall ook de rol van kwaliteitsbewaker van bestuurlijke processen, waarbij de juistheid van de procedure en de integriteit waarmee die is omgeven, belangrijker zijn dan de uitvoering. In de praktijk kwam daar vaak te weinig van terecht. Zo was de uitvoering van die procedures ten aanzien van het politiebeleid niet op orde, al lag dat niet zo zeer aan een gebrek aan bestuurlijke integriteit, maar vooral aan een gebrek aan inzicht in de dynamiek van en regie over het ambtelijk-politieke proces.

Als bestuurder in algemene dienst was Van Hall ook de bestuurlijke 'troefkaart' bij crises en grote evenementen. Bestuurder in algemene dienst was Van Hall, ook naar eigen zeggen, wel. Maar hij had ook bestuurder in specifieke dienst moeten zijn, in het bijzonder waar het de bestrijding van crises betreft en het handhaven van de openbare orde. Daarvan was geen sprake.

Ondanks de successen tijdens zijn eerste ambtstermijn (1957-1963) wordt het finale oordeel over Van Halls burgemeesterschap toch

overschaduwd door zijn uit de hand gelopen gebrek aan regie ten aanzien van de handhaving van de openbare orde tijdens zijn tweede ambtstermijn (1963-1967). Politiezaken moeten eenvoudigweg in goede handen zijn van de burgemeester, in nauwe samenwerking met de hoofdcommissaris van politie en met justitie. Miscommunicatie over en desinteresse in politiezaken kunnen eenvoudig geen excuus zijn. Tijdens zijn eerste ambtstermijn kwam Van Hall hier nog mee weg en viel deze tekortkoming nog niet zo op, omdat er geen extreme problemen en ordeverstoringen plaatsvonden. Maar de snelkookpan waarin de stad zich in zijn tweede ambtstermijn bevond, werkte ontregelend, waarbij allerlei problemen bij elkaar kwamen en elkaar doorkruisten: het politiedossier, de razendsnelle opkomst van de alles registrerende televisie, de roep van jongeren om meer democratie en de soms emotionele – of juist emotioneloze – manier waarop Van Hall op de problemen reageerde. Onder druk van die omstandigheden liep zijn tweede ambtstermijn – en daarmee in de beeldvorming het hele burgemeesterschap – tragisch af. Extra tragisch omdat er juist van hem, als verzetsheld, bij zijn aantreden veel was verwacht en hij er zelf ook hoge verwachtingen van had.

In 1957 was hij hoopvol en met veel energie aan het burgemeesterschap begonnen, maar al snel bleek dat hij niet goed had nagedacht over wat het burgemeesterschap precies inhield. Besturen in een politieke en ambtelijke omgeving was eigenlijk niets voor de zakenman Van Hall, hoe eervol het burgemeesterschap verder ook was. Tien jaar na aanvang was er van het enthousiasme dan ook weinig meer over. 'Ik vond het al lang welletjes. We hadden best eerder uit het vak gewild,' verwoordde Emma van Hall in mei 1967 hun standpunt.²³ Dit was natuurlijk een conclusie achteraf, maar toch hadden ze dat inderdaad beter kunnen doen.

Was Van Hall nu een regent geweest? Zelf vond hij van niet. En voor zover het wel zo was, was het in zijn ogen een kwaliteitskeurmerk. Hij was gewoon een bestuurder geweest, misschien een beetje lastig af en toe, maar dat waren de Amsterdammers toch allemaal? En hoeveel criticasters had hij nu eigenlijk gehad? Zoveel waren er het er toch niet geweest? En ze hadden vooral de media goed weten te bespelen. Maar de gewone Amsterdammers? Gijs van Hall: 'Gisteren liep ik

door de Kalverstraat en [...] opeens stond er een manser. Meestal geef ik wel wat, omdat ik het draaiorgel een leuk instituut vind. Opeens keek de man me aan en zei: "Ach, burgemeester." En toen liep hij achter me aan, schudde me hartelijk de hand en zei: "Burgemeester, hoe gaat het u, ik wens u het allerbeste." Kijk, dat bedoelde hij nou: de gewone mensen hadden niet zo veel op hem aan te merken gehad. Emma van Hall: 'Van de grote middenmoot hebben wij nooit anders dan de plezierigste reacties ervaren.' Haar secretaresse Ada Kriek-Overmeijer was ook complimenteus. 'Mevrouw Van Hall is net kwik. Zij heeft zo'n veelzijdige interesse dat ik haar maar met moeite op één plek houd. Er is bijvoorbeeld dikwijls iets met dit huis [de ambtswoning] aan de hand. Iedere lekkage en elke kapotte deurnop heeft haar belangstelling.'²⁴ Zijn Rotterdamse ambtgenoot Van Walsum meende dat alle kritiek nogal overtrokken was geweest. 'Men bestrijdt iets wat er helemaal niet is hè. Het is helemaal niet zo dat een burgemeester een regent is, een paternalistische figuur. Men zegt het, omdat het in het schema past dat men wil bestrijden.' Van Hall had het al eerder gezegd, maar hij zei het nog maar een keer: hij was slachtoffer van zijn eigen geschiedenis. 'Het is omdat ik toevallig Van Hall heet dat ze zeggen "regentenmentaliteit". Als ik Pieterse had geheten zouden ze daar eenvoudig niet over gedacht hebben.'²⁵

Een regentenmentaliteit, waarbij gezag zichzelf legitimeert zonder tussenkomst van en ruggenspraak met de burger, had Van Hall natuurlijk wel, al zat het probleem ook in zijn stijl en presentatie. Wellicht had Van Hall zijn mentaliteit in een andere stad kunnen volhouden, maar op dát moment in Amsterdam niet. Hij, die het allerbeste voor had met zijn stad, ging stoïcijns door op de in 1957 ingeslagen weg. Maar nu was het 1967! Een nieuwe mediagenieke generatie eiste een nieuwe koers, daarin gesteund door een nieuwe regering. Maar Van Hall volhardde in zijn eigen koers, al was intussen onduidelijk wat die precies inhield. Immers: hij wist het ook niet meer, had hij op de televisie gezegd.

Niettemin is regentenbestuur niet per se een bestuur dat traditioneel een 'ongenaakbaar autisme' praktiseert. Het kan ook beschouwd worden als 'een wat zelfgenoegzaam bestuur', dat op tijd de koers verlegt. 'Regentendom is dan niet de harde lijn van de arrogan-

tie, maar het pragmatisme van het meebuigen.²⁶ Zo geredeneerd is het de vraag of de onbuigzame, in zijn eigen vermeende gelijk volhardende Gijs van Hall, niet juist de antiregent was in plaats van de regent.

De vraag is bovendien of dit 'meebuigen' met de nieuwe tijd niet te veel was gevraagd van een man die was opgevoed in de negentiende-eeuwse tradities van de haute bourgeoisie en vervolgens als bankier – en derhalve als representant van het zeer verdachte grootkapitaal – terecht kwam in een nieuwe wereld van vrijdenkers, antikapitalisten en de oprukkende media. Een wereld waar spelregels als het ware ter plekke werden uitgevonden. Een wereld waar creatief en improviserend, naar buiten gericht leiderschap werd verwacht. Voor Gijs van Hall was het een onbekende wereld waarmee hij in zijn Amsterdamse jeugd, in zijn Leidse studentenjaren, in zijn bankjaren in New York, in de donkere oorlogsjaren in Laren en als bankier bij Labouchere, nooit te maken had gehad. Een wereld bovendien, die ook nog een duivels pact had gesloten met de wereld van Haagse ambtenaren, politici en het kabinet. Straat en staat, eensgezind en vastberaden hadden die twee werelden elkaar gevonden en de eensluidende conclusie getrokken: Van Hall – ten val!